ANKARA
HACI BAYRAM VELİ
ÜNİVERSİTESİ

6D011700 – «Kazak Dili ve Edebiyatı» Anabilim dalında Felsefe Doktoru (PhD) derecesini almak için Karbozova Bulbul tarafından hazırlanan «Kazak Dilindeki Eşsesli Sözcüklerin Bilişsel Anlamsal Yapısını Yüksek Öğretim Kurumlarında Öğretim Yöntemleri» adlı doktora tezine yabancı bilim danışmanı Prof.Dr. Hülya Kasapoğlu Çengel'in

FİKİR YAZISI

Dilin kendi doğal (naturel) gelişim kurallarının biri olan milli bilinç ve dil bilgisi potansiyeline bağlı olarak kendine ait gelişme sürecinden geçmiş sözcük sistemindeki eşsesli sözcükler olgusunu kabul ederiz. Sebebi dilimizdeki eşsesli sözcük birimlerinin çoğu çok anlamlı bir süreç neticesinde ortaya çıkmıştır. Dildeki çok anlamlılığın ise dili kullanan bireyin evrendeki dil görüntüsünü, yapısını oluşturma sırasında belli bir varlığı, kavramı, olguyu ya da her hangi bir eylemi ifade ederken ikinci bir varlık, kavram, olgu veya eyleme benzetme, yani ilişkilendirme neticesinde ortaya çıktığı bellidir. Günümüzde kullanımda olan eşsesli sözcüklerin manaları arasında hiçbir ilişki olmadığını iddia edemeyiz. Eşsesli sözcüklerin ardındaki anlamda gizli olan tarihi bilinç ile milli şuurun yansımaları, onların ana bir kökten ortaya çıktığını gösterir. Genel olarak eşsesli sözcüklerin ortaya çıkmasına çok anlamlılık özellikler etkili olmuştur. Onlar kullanıldıkça dildışı etkenler sebebiyle eşsesli sözcüklere dönüşmüşlerdir.

Kazak Dil Bilimindeki eşseslilik olgusu kelime bilgisi ile ilgili bazı araştırmalarda teorik açıdan ele alınmıştır. Oysa yöntemsel açıdan çok az araştırılmıştır. İlk bakışta çok basit görünen bu olgunun eğitim sistemindeki öğretim sırasında bazı zorlukları bulunmaktadır. Eşsesli sözcüklerin mahiyetini açıklarken, eşsesli sözcüklerle ilgili kavramları adlandırma sırasında genel bir bütünlüğe uyulmaması, onların yapı açısından gruplara bölmektedir ve çokanlamlı sözcüklerden ayırma konusunda öğrencilerin karıştırmalarına neden olmaktadır. Bundan dolayı eşsesli olgu hakkında bilgi verirken orta okul ve lise öğrencilerine etkili öğretim yöntemlerini ele almadan önce öncelikle eşsesli kelimelerin Kazak dili sözcük bilgisi sistemindeki yerini, doğasını, kendine has özelliklerini, kullanım sıklığı ile anlamsal alanını belirlemek ve daha sonra onu öğretmenin etkili yön ve yöntemlerini ele almayı amaçlamak gerekir.

Bu açıdan ele alınacak olursa araştırmacının incelediği konunun bilimsel değeri ve önemi daha da artmaktadır. Doktora öğrencisi B.D. Karbozova'nın Kazak Dilindeki Eşsesli Sözcüklerin Bilişsel Anlamsal Yapısını Yüksek Öğretim Kurumlarında Öğretim Yöntemlerini ele alan ilmi araştırması, günümüz ihtiyaçlarından ortaya çıkan önemli meselelerden biridir diyebiliriz.

Elde edilen sonuçların güvenilirlik, tutarlılık ve yenilik derecesi:

Araştırmacının doktora tezinde elde ettiği nihai sonuçları ile öne sürdüğü fikirler oldukça değerlidir ve aşağıdaki gibi yenilikleri barındırmaktadır:

– Kazak dilindeki anlamları farklı, söylenişleri (telaffuzları) aynı dil birimlerinin bilişsel görevinin nazari ve yöntemsel esasları oluşturuldu;

– Kazak Dil Bilimindeki eşsesli kelimeler teorisinin araştırma yönleri belirlenip, bir üstdili sistematize edilmiştir. Eşsesli birimler yapısı açısından kendi içinde birkaç gruba bölünerek eşsesliler sırası oluşturma özelliklerine göre modeller oluşturuldu;

– genel olarak eğitim sistemindeki eşsesliler olgusunu öğretme sırasında mantıksal ve düşünsel kategoriler esas alınmıştır. Dili kullanıcıların sadece doğru düşünmelerinin neticesinde doğa ile toplumdaki nesnel dünyanın dil birimleri tarafından işaretlenerek belirlendiği ortaya konulmuştur;

– eşsesli olguları öğretmenin psikolojik temelinin öğrencinin bilişsel tutkusu ile bireysel zihinsel doğasından kaynaklandığı kanıtlanıp, psikolojik boyuttan öğrencinin hakiki dünyayı tanıyabilecek bir birey olabileceğini gösteren ana ilkeleri analiz edildi;

– eşsesli olguların bilişsel anlam bilimini yeni teknolojiler temelinde kavratmanın pedagojik çerçevesi çizilip, kelimenin anlamını iyi ve doğru anlayabilen birey doğasını oluşturmada sistemli tanımlanmış hedefler ile eğitimin içeriği ortaya konulmuştur;

– eşsesli birimlerin bilişsel yapısını öğretmede kullanılan teknolojilerin her birinin kendine has özellikleri gösterilip, çalışmada eşsesli birimlerin bilişsel yapısını öğretme sırasında kullanılan teknolojiler ile stratejik çalışmaların çeşitleri analiz edilmiştir;

–eşsesli kelimelerin bilişsel anlam bilimi alanını öğretmedeki deney sonuçları sesteş kelimeleri bilişsel anlam bilimi çerçevesinde okutmanın mantıklı yöntemleri deney sırasında gösterilip, eşseslilerin dilsel ve bilişsel özelliklerini okutma sonuçları öğrencilerin profesyonel yeteneklerinin geliştirilmesine olanak sağladığı analiz edilmiştir.

Elde edilen sonuçlarının teorik ve uygulamalı önemi:

Doktora tezinin en önemli sonuçları Kazak Dil Bilimindeki eşsesliler teorisi, sözcükbilim, dilbilgisi, sözlükbilim, bilişsel dilbilim alanlarını bilimsel ve teorik açıdan tamamlamaktadır. Araştıma malzemeleri ile teorik sonuçlar, dil ile düşünme, dil ile konuşmanın kendi aralarındaki ilişkilerini daha iyi anlamaya yardımcı olmaktadır. Eşsesli kelimelerin sözcüksel ve anlamsal alanı ile kullanım alanını bilişsel yaklaşım açısından öğretmede belli bir derecede katkıda bulunur.

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİ İŞLERİ DAİRE BAŞKANLIĞI 1923

Doktora öğrencisinin ulaştığı her neticesi, bilimsel yenilikleri ile sonuçları araştırma amacına tümüyle uygundur. Araştırma çalışmasında yer alan bilimsel düşünce ve görüşlerin hangisi olursa olsun aktüel dil malzemelerine dayanarak açıklanmıştır. Dil malzemelerinin ertaflıca incelenmesi neticesinde araştırma konusuna uygun kilit niteliğindeki sonuçlar elde edilmiştir.

Doktora tezi bütünüyle tamamlanmış bilimsel bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Araştırma sonuçları, bilimsel değerlendirmeleri dil biliminin biçimbilim, bilişsel dilbilim, tarihsel sözcükbilim, metin dilbilimi alanlarının teorik düzeyini arttırmaya katkı sağlayacaktır. Araştırma sırasında incelenen dilsel materiyaller anlatma, deyişbilim, etimolojik, ideografik, eşsesli sözcükler oluşturulmada kullanılabilir.

Adı geçen araştırma malzemelerini, sonuç ve değerlendirmelerini yüksek öğrenim kurumlarında okutulan "Kazak Dili Sözcükbilimi", "Genel Dilbilimi", "Ağız araştırmaları" derslerinde, uygulamalı derslerde, eşadlılık meseleleriyle ilgili özel derslerde kullanmak mümkündür.

Doktora tezinin içeriğine uygun olarak düzenlenen bölümlerin kendi aralarındaki bütünlüğü korunmuştur. Adı geçen doktora tezinin içeriği tam, düzenlenme şeklinde de herhangi bir yanlışlık göze çarpmamaktadır ve tez yazma şartlarına uygun olarak yazılmış, tamamlanmış bir tezdir.

PhD doktora öğrencisi Karbozova Bulbul tarafından 6D011700 – «Kazak Dili ve Edebiyatı» Anabilim dalında Felsefe Doktoru (PhD) derecesini almak için hazırlanan «Kazak Dilindeki Eşsesli Sözcüklerin Bilişsel Anlamsal Yapısını Yüksek Öğretim Kurumlarında Öğretim Yöntemleri» adlı doktora tezini savunulmaya layık olarak görmekteyim.

Türkiye Cumhuriyeti
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof.Dr. ______________ **Hulya Kasapogly Gengel**

T.C. ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ 1923 ÖĞRENCİ İŞLERİ DAİRE BAŞKANLIĞI

«___»_______2019 ж.

6D011700 – «Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін жазылған Карбозова Бұлбұлдың «Қазақ тіліндегі омонимдердің когнитивті-семантикалық құрылымын жоғары оқу орындарында оқытудың әдістемесі» атты тақырыбындағы диссертациялық жұмысына шетелдік ғылыми кеңесші PhD.Dr. Hulya Kasapogly Gengel-дің

П І К І Р І

Тілдің ішкі табиғи (натуралды) даму заңдылықтарының бірі ретінде ұлттық сананың, тілдік танымның әлеуетіне байланысты өзіндік даму жолынан өткен лексикалық жүйедегі омонимия құбылысын танимыз. Өйткені тіліміздегі омонимдік бірліктердің көбі көпмағыналық үдерістің нәтижесінде қалыптасты. Ал көпмағыналылықтың өзі тілді тұтынушы жеке адам баласының ғаламның тілдік бейнесін жасау барысында белгілі бір затты, құбылысты немесе іс-әрекетті атауда екінші бір затпен, құбылыспен немесе іс-әрекетпен ұқсастыру, яғни ассоциация тудырудан пайда болатыны хақ. Қазіргі омонимдердің мағыналарының арасында ешқандай байланыс жоқ деп айтуға болмайды. Омоним сөздердің мағыналық астарында жатқан тарихи сана мен ұлттық танымның көріністері олардың бір негізден тарағанын байқатады. Жалпы, омонимдердің пайда болуында көп мағыналық сипат бар, олар қолданыла келе экстралингвистикалық факторлардың әсерінен омонимге ауысады.

Қазақ тіл біліміндегі омоним құбылысы лексикологияға қатысты еңбектерде теориялық тұрғыдан біршама қарастырылды, ал әдістемелік жақтан аз зерттелді. Бір қарағанда қарапайым болып көрінетін бұл құбылыстың білім беру жүйесіндегі оқытуда өзіндік қиыншылықтары жоқ емес. Омонимнің табиғатын түсіндіруде, омонимдерге қатысты ұғымдарға атау беруде бірізділіктің сақталмауы оларды құрылымдық топтарға бөлуде және көп мағыналы сөздерден ажыратуда білім алушыларды шатастыруға алып келеді. Сондықтан омонимдік құбылыс туралы білім бергенде, мектеп оқушыларына тиімді оқытудың жолын қарастырмас бұрын, алдымен омонимнің қазақ тілінің лексикалық жүйесіндегі орнын, табиғатын, өзіндік белгілерін, қолданыс жиілігі мен семантикалық өрісін танытып алып, содан кейін оны оқытудың тиімді әдіс-тәсілдерін саралауды мақсат ету қажет. Осы тұрғыдан алғанда, зерттеуші қарастырып отырған тақырыптың өзектілігі айқын көрінеді. Докторант Б.Д. Карбозованың қазақ тіліндегі омонимдердің когнитивті-семантикалық кеңістігін жоғары оқу орындарында оқытудың әдістемесін жасауға бағытталған ғылыми жұмысы бүгінгі күн талабынан туындап отыр деуге болады.

Алынған нәтижелер негізділігі мен дәйектілігінің, олардың жаңалығының дәрежесі:

Ізденушінің диссертациялық жұмыста қол жеткізген нәтижелері мен тұжырымдарының, қорытынды пікірлерінің жаңалық дәрежесі жоғары. Атап айтқанда:

– қазақ тіліндегі мағыналары бөлек, айтылуы бірдей тілдік бірліктердің танымдық қызметінің теориялық және әдістемелік негіздері жасалды.

– қазақ тіл біліміндегі омонимдер теориясының зерттеу бағыттары айқындалып, метатілі жүйеленді. Омонимдік бірліктер құрамы жағынан өзара бірнеше топқа жіктеліп, омонимдік қатар құру ерекшеліктеріне қарай моделдері түзілді.

– жалпы білім беру жүйесіндегі омонимдік құбылыстарды оқыту барысында логикалық және философиялық категориялар негіз етіп алынды. Тілді қолданушылардың дұрыс ойлауының нәтижесінде ғана табиғат пен қоғамдағы объективті әлемнің болмысы тілдік бірліктер арқылы таңбаланғандығы айқындалды.

– омонимдік құбылыстарды оқытудың психологиялық негізі білім алушының танымдық құштарлығы мен дара психикалық болмысында жатқандығы дәлелденіп, психологиялық аспектіде білім алушының ақиқат әлемін танушы дара тұлға бола алатындығын көрсетететін басты ұстанымдары сараланды.

– омонимдік құбылыстардың когнитивтік семантикасын жаңа технологиялар негізінде оқытудың педагогикалық негізі жасалып, сөз мағынасын жетік түсінетін тұлға болмысын қалыптастырудағы жүйелі-мақсат пен білім мазмұны анықталды.

– омонимдік бірліктердің когнитивтік құрылымын оқытуда қолданылатын технологиялардың әрбірінің өзіндік ерекшелігі көрсетіліп, жұмыста омонимдік бірліктердің когнитивтік құрылымын оқыту барысында пайдаланылған технологиялар мен стратегиялық жұмыстардың түрлері арнайы сараланды.

– омонимдердің когнитивтік семантикалық өрісін оқытудағы эксперимент нәтижелері омонимдерді когнитивтік аспектіде оқытудың ұтымды әдіс-тәсілдері эксперимент барысында көрсетіліп, омонимдердің лингвистикалық және когнитивтік ерекшеліктерін оқытудың нәтижесі білім алушылардың кәсіби дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік беретіндігі талданды.

Алынған жұмыс нәтижелерінің теориялық және практикалық маңызы:

Диссертацияның басты тұжырымдары қазақ тіл біліміндегі омонимдер теориясы, лексикология, грамматика, лексикография, когнитивті лингвистика салаларын ғылыми-теориялық тұрғыдан толықтырады. Зерттеу материалдары мен теориялық қорытындылары тіл мен ойлау, тіл мен сөйлеудің өзара қарым-қатынасын терең түсінуге көмектеседі. Омонимдердің лексика-семантикалық өрісі мен қолданылу кеңістігін танымдық тұрғыдан оқытуға белгілі дәрежеде үлес қосады.

Диссертанттың қол жеткізген әрбір нәтижесі, ғылыми жаңалықтары мен қорытындылары зерттеу мақсатына толық сәйкес келеді. Зерттеу жұмысының өн бойында орын алатын ғылыми ой-пікірлердің қай-қайсысы да нақты тілдік материалдар негізінде дәйектелген. Тілдік материалдар жан-

жақты талданып, нәтижесінде зерттеу тақырыбына қатысты түйінді тұжырымдар жасалған.

Диссертациялық зерттеуді толық аяқталған ғылыми жұмыс деп бағалауға болады. Зерттеу нәтижелері, ғылыми тұжырымдары тіл ғылымының лингвостилистика, когнитивтік лингвистика, тарихи лексикология, мәтін лингвистикасы салаларының теориялық деңгейін көтеруге үлес қосады. Зерттеу барысында талдау жасалған тілдік материалдарды түсіндірме, фразеологиялық, этимологиялық, идеографиялық, омонимдік сөздіктерді түзуде пайдалануға болады.

Аталмыш зерттеудің материалдарын, нәтижелері мен пайымдауларын жоғары оқу орындарында «Қазақ тілінің лексикологиясы», «Жалпы тіл білімі», «Диалектология» пәндері бойынша оқытылатын дәрістерде, тәжірибелік сабақтарда, омонимия мәселелеріне қатысты арнаулы курстарда, пайдалануға болады.

Диссертацияның мазмұнына сай тараушалардың ішкі бірлігі сақталған. Ғылыми-зерттеу жұмысының мазмұны толық, рәсімделуі де талапқа сай келеді.

PhD докторант Б.Д.Карбозованың 6D011700 - «Қазақ тілі мен әдебиеті» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) ғылыми атағын алуға жазылған диссертациясын көпшілік алдында қорғауға жіберуге әбден болады.

Шетелдік ғылыми жетекшісі:
Түркия Республикасы,
Анкара қаласы,
Гази университетінің профессоры,
Prof.Dr. ____________ **Hülya Kasapoğlu Çengel**

«02» 06 **2019 ж.**